

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ ОПОВІДАННЯ П. КУЛІША “ГОРДОВИТА ПАРА”

Оповідання П. Куліша “Гордовита пара” традиційно розглядається у контексті романтичної традиції. Однак сюжет, основні мотиви, образи-персонажі твору, мовленнєва організація тексту переконують у тому, що в поезиці переплітаються елементи романтизму і сентименталізму.

У центрі сюжету – трагічна історія кохання Марусі Ковбанівни і Прохора Осауленка, які через непорозуміння розлучилися, одружилися з іншими, але не змогли жити одне без одного. Твір завершується трагічною розв’язкою.

В оповіданні відчутні риси сентименталізму: зображені перебільшені почуття, події, що здатні зворушити читача, виражено демократизм у зображенні героїв, підкреслена шляхетність у їхніх характерах, наявна трагічна кінцівка. В образі Марусі гіперболізована гордість як провідна характерологічна риса, вона ж винесена у заголовок твору.

Жанрове означення твору – оповідання-балада. Однак у поезиці поєднані стильові риси романтизму і сентименталізму (портретування героїні, опис весілля).

Ключові слова: оповідання, романтизм, сентименталізм, балада, портрет, оповідач, психологізм.

Твір “Гордовита пара (Бабусине оповідання)” П. Куліша був опублікований у журналі “Основа” 1861 року під псевдонімом Петро Забоцький, а через рік вийшов окремим виданням.

У низці досліджень останніх років (праці Ж. Янковської, Л. Сюй, Н. Романишин та ін.) оповідання розглядається у контексті романтичного дискурсу. Однак не все так однозначно. Тож метою нашої розвідки є з’ясування поезики твору і визначення рис романтизму й сентименталізму в ньому.

Сюжет твору простий: багата красуня, донька отамана-січовика Маруся Ковбанівна покохала нерівню – бідного козака Прохора Осауленка. Між ними спалахнуло взаємне почуття. Але несподівано для всіх юнак заслужив старостів до вбогої сироти Оринки. Тяжко переживаючи зраду, Маруся подала рушники закоханому в неї сотникові Байдакові. Вінчання обох пар відбулося разом, але щастя їм не принесло: незабаром гірко засумував за Марусею Прохор, а молода дружина сотника збожеволіла. Кінцівка оповідання романтична і трагічна: “...ідуть наші селяни через греблю до церкви, аж дивляться: на стрижні Осауленкова шапка плаває. <...> Закинули невід. – Так і єсть! Витягли

їх у парі. Обнявшись, вони в воді лежали. <...> Над ставом, поміж вербами й поховали їх у одній домовині” [2, 183].

Основна тема твору – кохання. Воно було взаємним, але з невідомих причин пара розпалася: “Осауленкові, як він іще залицявся до Марусі чи любився з нею, просто сказати, – здалось, що вона, Маруся, краса мальована, багатирка пишна, що вона ним гордує, що вона з милості ніби тільки до його свою вквітчану, золотом повиту голову схиляє. Бог їх знає, яке там слово між ними бовкнуло, тільки він засумував тяжко, трохи, кажуть, сам собі смерті не заподіяв, а далі – постривай же – взяв та й прихилився до вбогої сироти, Орини безталанної! А та собі – постривай же! – та й переказала сотникові: приїзди за рушником” [2, 187]. Слід наголосити, що мотивація вчинків героїв подана з точки зору наратора – старої бабусі, яка згадує часи молодості своєї баби. Звісно, минуло чимало часу з моменту подій, оповідачка не була присутньою під час побачень закоханих, тому її інтерпретація зводиться до традиційного мотиву “люди розлучили”. У наведеному уривкові наголошується на гордості Марусі. Ця риса засуджується нараторкою, що цілком уписується у християнський етичний канон, де гордість – один із смертних гріхів.

Непорозуміння між закоханими героями призвело до розлуки, а потім і до смерті обох. Дослідники недооцінюють роль другорядної героїні, “вбогої сироти Орини”, яка прискорила сватання сотника Байдака до Марусі, тим самим забезпечивши собі заміжжя з красенем Осауленком. Негідний учинок дівчини не приніс їй жаданого щастя, адже швидко Прохор “засумував же тяжко”, “занудив світом несказанно. З лица спав, аж почорнів од великої туги, і все в пасіці з дідом пасічником сидить” [2, 188], “все мовчки плаче, а вночі встане і навкруги пасіки, мов неприкаяний, блукає” [2, 188]. Стан головного героя змальований прийомом зовнішнього психологізму: “Він і діло робить, і нікому важкого слова не скаже, і богу молиться, тільки знай мовчить, та сумує, та чахне, мов свічка тане” [2, 188].

Наведені цитати мимоволі нагадують стан головного героя Василя після смерті коханої у повісті Г. Квітки-Основ’яненка “Маруся”. Він також “богу молився”, постригся у ченці, служив у монастирі, але не зміг жити без своєї Марусі і помер з туги. Ця типологічна схожість змушує думати про риси сентименталізму в оповіданні П. Куліша.

Промовистими є також інші деталі твору. Насамперед те, що сотник Байдак, “удівець був і бездітний, а грошей сила” [2, 184], посватався до Марусі, знаючи, що вона любить іншого. Після вінчання Маруся невдовзі збожеволіла, ходила по селу уквітчана сухими васильками та чорнобривцями. Чоловік забирав її на хутір, куди перевіз після весілля і тещу, але вона знову з’являлася в селі: “Осауленко наче ждав її, – вийшов назустріч. Побачив – і зарідав, як мала дитина. <...> Що то були за жалощі! Краса її не змінилась, личко горить, очиці сяють, та страшно було на неї дивитись” [2, 187]. Сентименталізм, як відомо, апелював до перебільшених людських почуттів, пробуджував у читачів співчуття. Це вповні виявляється у поведінці Прохора: “Вийшла й нещасна Оринка з хати, нічого й не каже, і чоловіка свого не впиняє, а той аж у сирю землю б’ється” [2, 187]. Отже, взаємне почуття між Марусею і

Прохором уже після весілля не засуджується їхніми вінчаними чоловіком і жінкою, що відбувається всупереч народним звичаям і християнській етичній традиції, оскільки кохання ставиться автором вище за все – за людські і божі закони. Це також свідчить на користь не тільки романтичній традиції, але й етиці сентименталізму.

Що відбувалося між головними героями потім, як вони опинилися в гроблі, залишається невідомим. Але та обставина, що вони знайдені в обіймах одне одного і поховані в одній домовині, свідчить про сентиментальне перебільшення. Навряд чи рідні дозволили б це насправді. П. Куліш малює такий собі український сюжет про Ромео і Джульєтту: “Нехай їх уже Господь хоч на тім світі не розлучає!” [2, 188]. Подібними є і останні рядки “Марусі” Г. Квітки-Основ’яненка: “Довго, довго стояв Наум над гробом його!.. Далі здихнув, перехрестився і каже: – Дай, Господи милосердний, щоб ти *там* знайшов свою Марусю!..” [1, 116].

Наголосимо ще на одній деталі. Маруся була дуже багатою, а Прохор – бідним. Подібна сюжетна ситуація описана і у повісті “Маруся” Г. Квітки-Основ’яненка. Майнова нерівність не стає на заваді щастю, адже людські почуття не мають станових меж. М. Карамзін у своїй сентиментальній повісті “Бідна Ліза” проголосив: “і селянки любити вміють”, тобто будь-яка матеріальна нерівність не може стати на заваді людському самовиявленню і коханню зокрема.

Як відомо, серед ознак сентименталізму дослідники виокремлюють такі: “утвердження чуттєвої, ірраціональної стихії в художній творчості, протиставлене суворим, раціоналістичним нормативам класицизму та властивому добі Просвітництва культу абсолютизованого розуму” [3, 381], “зосередження уваги на *внутрішньому* світі людини, перебільшених *почуттях*, відстоювання свободи *пристрастей*; завдання літератури – збуджувати у читача *глибокі переживання, схвильованість*, щоб у такий спосіб сприяти збагаченню його духовного світу...” [4, 195], ушляхетнювати його душу. У сентиментальних творах зазвичай зображувалися події, які мають “зворушити читача: нещасливе кохання, утиски і переслідування героя, страждання самотньої людини, нерідко – смерть” [4, 195]. Тому у сентименталізмі з’явилися мотиви, які потім широко використовувалися романтиками: кохання з першого погляду, передчасна смерть від туги, розлука тощо.

Приєм гіперболізації стосується характерологічної риси Марусі Ковбанівни – оповідачка кілька разів наголошує на гордій красі дівчини. Саме гордість стала на заваді взаємному щастю, вона ж винесена у заголовок твору. “До неї й приступити, каже, було страшно: така велична. <...> І козаки-молодики її жахались, не то що. Очима поводить – наче душу з тебе виймає: все б їй розказав, не потаїв би їй гріха перед нею. Владична, справді, каже, владична була краса в Ковбанівни” [2, 182]. “Скине оком – наче до тебе заговорить, а заговорить – наче заграє. Який би то і козак був, щоб до неї з жартами, з прикладками! Такого не було й на всій Гетьманщині, здавалось” [2, 183]. І ось така пишна красуня покохала простого козака, “щиру душу” [2,

183], “мов та хмелина коло його в’ється” [2, 183]. Але непорозуміння між закоханими призвело до трагічної розв’язки. Нараторка вживає зменшено-пестливі форми слів, звертаючись до Марусі й Прохора – “мої безталанночки” [2, 187].

У традиції сентименталізму автор детально портретує свою героїню, детально описує її одяг: “Кунтуш на їй – самі златолави, коралі на їй – усі в дукачах” [2, 182]; “І в будень було дукачі носить; стане проти сонця – королівна, та й годі!” [2, 183]; “У неділю, було, зайдемо до старої Ковбанихи, то й Маруся, вернувшись із церкви, увійде в світлицю та, не скидавши блават своїх і золотого дівоцького кораблика, так і сяде коло віконця. Сонечко вдарить по тих дукачах препошних, по тому брузументі суто золотому – сяє Маруся – квітка квіткою!” [2, 184]; “Вся в золоті, в шовках. Там одна плахта – *павине перо* – пар двох волів чумацьких стоїла, а коралям і ціни нема. А сукня ж то з золотими усами!” [2, 185]. Докладний опис убрання Марусі дещо нагадує портрет іншої Марусі – героїні Г. Квітки-Основ’яненка.

Фольклорна основа притаманна і сентименталізові, і романтизові. Детальніше цей аспект висвітлено у дослідженнях Жанни Янковської і Ліша Сюй. Оповідання “Горовита пара”, на думку Ліша Сюй, репрезентує “психологічно-особистісну” стильову течію в українському романтизмі [7, 8].

У тексті наведено фрагмент сімейно-обрядового дійства – весілля: дівчечір збирала Орина Лободівна, але Маруся перевершила суперницю пишними напоями; вінчання відбувалося на дві пари: “Що ж то за весілля скоїлось, то й сказати не можна! Уся сотня гуляла три дні і три ночі; самих порохів дві мірки вистреляли. Гармати до вдовиної хати попривозили. Родичі молодій з гармат у воротях стріляли, а козацтво знов з гарматами та з0 самопалами молодій добувало. <...> А як до вінця їхали, то – госпде мій! – вісьмерик волів з Піжмурок пригнали, таких, що кожна пара незчисленні гроші коштує. <...> Та ще привезли якогось німецького воза, довжелезного, що й у дворі не зміститься, та того воза самими киндяками й вислали, аж по люшнях, по колесах теліпається, на війя киндяк лягає, а волам роги, як те вильце, червоними та блакитними широченними стрічками ввили, вінки з дубового листу та з золотих гвоздиків на шиї волам повішали” [2, 186].

Під час вінчання Маруся стала “ще лучча, ще краща”, “очі сяють, як зорі” [2, 186]. “А Осауленкові було якось ніяково” [2, 186]. Гордість розлучила закоханих, а смерть поєднала.

На своєрідність наративної структури оповідання вказує підзаголовок – “бабусине оповідання”. Оповідачка, стара бабуся, розповідає онукам про бувальщину за часів своєї бабці: “Древня була моя бабуся-покійничка, – ще то з тих старосвітських людей, що шведчину й усякі невпокої козацькі своїми очима бачили. <...> Козаки були козаками, дітоньки – одно слово: скрізь пахло волею; земля була розкішна; риби в воді, звіря в гаях – аби охота ловити; і трави були буйніші; здається, й сонце сяло краще на святому небові...” [2, 182].

Як слушно зазначає Ж. Янковська, “введення в текст таких підзаголовків чи зауважень від особи оповідача передбачає не лише апелювання до

народного світогляду, але й орієнтацію на народного читача або слухача, і, разом з тим, наявність своєрідного очевидця — один із засобів дотримання принципу правдивості” [8, 99].

Не викликає застережень жанрове означення “Гордовитої пари” як оповідання-балади [5, 10]. Однак у баладі зазвичай наявний прийом метаморфози – перетворення дівчини на квітку чи пташку тощо. У сюжеті даного твору таких метаморфоз не відбувається. Читач не знає передісторії головних героїв, дія зосереджується на трагічній загибелі молодої пари.

Погоджуємося з думкою Ю. Коваліва: “сентименталізм – швидше певний умонастрій з характерними ознаками, в якому першорядного значення надавалося почуттям та меланхолійній замріяності” [3, 381].

Отже, у стилістиці оповідання П. Куліша, на нашу думку, поєднуються елементи романтизму із сентименталізмом. Поділяючи погляд Л. Сюй, Ж. Янковської, Н. Романишин на твір як на зразок романтичного оповідання, доповнимо, що елементи сентименталізму, відчутні у творі, значно увиразнюють його формальну структуру, збагачують зміст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Квітка-Основ'яненко Г.* Українські повісті / упоряд., передмова, примітки Л.В. Ушкалова. – Х.: «Веста», «Ранок», 2003. – 352 с.
2. *Куліш П.* Твори в двох томах. Том другий. – К.: Дніпро, 1989. – 586 с.
3. *Літературознавча енциклопедія : У двох томах.* / Ю.І. Ковалів. К.: ВЦ “Академія”, 2007. Т. 2. 624 с.
4. *Пахаренко В.І.* Українська література : підручник для 9-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Генеза, 2004. 392 с.
5. *Романишина Н.* Баладні оповідання “Максим Гримач” Марка Вовчка та “Гордовита пара” П. Куліша: аналіз в аспекті компаративної генології / Н. Романишина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2011. – № 5. – С. 9–13. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>
6. *Сюй Ліша.* Образ жінки у малій прозі Пантелеймона Куліша / Українське літературознавство. – Львів, 2013. – Вип.77. – С. 177–184.
7. *Сюй Ліша.* Художня проза Пантелеймона Куліша у контексті українського романтизму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 “Українська література” / Сюй Ліша. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. – 20 с.
8. *Янковська Ж.О.* Фольклоризм української літературної прози доби романтизму : дис. ... доктора філологічних наук: 10.01.01, 10.01.07 / Янковська Жанна Олександрівна. – Львів, 2017. – 466 с.

**Svitlana Lenska, Doctor of Philological Sciences, Associate Professor
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University**

FEATURES OF POETICS OF SHORT STORY “THE PROUD PAIR” BY P. KULISH

The short story “The proud pair” by P. Kulish traditionally regarded in the romantic traditions context. But the plot, the main motives, the characters in the story, the speech organization of the text are convinced that the elements of romanticism and sentimentalism are intertwined in poetry.

At the center of the plot is a tragic love story of Marusya Kovbanivna and Prochor Osaulenko. They were parted due to misunderstanding, then married with others husband and wife, but could not live without each other. The story ends with a tragic interlude.

In the short story traits of sentimentalism are presents, such as depicts exaggerated feelings, events that can move the reader, expresses democracy in the image of heroes, emphasizes nobility in their characters, there is a tragic ending. In the image of Marusya pride is hyperbolized as a leading character trait, and it is presented in the title of the story.

The genre definition of the work is a story ballad. However, the poetics combines the style features of romanticism and sentimentalism (portraiture of the heroine, description of the wedding).

Key words: short story, romanticism, sentimentalism, ballad, portrait, narrator, psychology.

Ленская Светлана, докт. филол. н., доц.
Полтавский национальный педагогический университет
имени В.Г. Короленко, г. Полтава

ОСОБЕННОСТИ ПОЭТИКИ РАССКАЗА П. КУЛИША “ГОРДОВИТАЯ ПАРА”

Рассказ П. Кулиша “Гордовитая пара” традиционно рассматривается в контексте романтической традиции. Однако сюжет, основные мотивы, образы-персонажи произведения, речевая организация текста убеждают в том, что в поэтике переплетаются элементы романтизма и сентиментализма.

В центре сюжета – трагическая история любви Маруси Ковбанивны и Прохора Осауленка, которые из-за недоразумения разлучились, повенчались с другими, но не смогли жить друг без друга. Произведение заканчивается трагической развязкой.

В рассказе ощутимы черты сентиментализма: изображены преувеличенные чувства, события, способные разжалобить и взволновать читателя, выражен демократизм в изображении героев, подчеркнуто благородство в их характерах, присутствует трагическая концовка. В образе Маруси гиперболизирована гордость как основоположная характерологическая черта, она же вынесена в заглавие произведения.

Жанровое обозначение произведения – рассказ-баллада. Однако в поэтике соединяются стилевые признаки романтизма и сентиментализма (портретирование героини, описание свадьбы).

***Ключевые слова:** рассказ, романтизм, сентиментализм, баллада, портрет, повествователь, психологизм.*

Відомості про автора:

Ленська Світлана Василівна – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

ORCID / 0000-0002-9061-2777